

All non-appellative surnames consider within categories nomina personalia and nomina impersonalia, which in turn are divided into certain lexical-semantic groups (classification V. Gorpnich, I. Kornienko) and O. Demchyuk.

Key words: *anthroponymicon, surnames system, non-appellative surnames, lexical-semantic group, non-appellative dialect vocabulary.*

Надійшла до редакції 20.06.2015

УДК 811.161.2'373.23

Г. Є. Бучко

*кандидат філологічних наук,
доцент*

e-mail: hanna.buczko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПАТРОНІМНИХ МОДЕЛЕЙ В УКРАЇНСЬКІЙ АНТРОПОНІМІЇ ТА ОЙКОНІМІЇ

Статтю присвячено аналізу українських антропонімів, які за допомогою відповідних формантів виражали відношення до батька чи інших близьких родичів, та ойконімів, що первісно були назвами людей, утвореними від іменування свого родоначальника.

Ключові слова: *антропонім, патронім, патронімні моделі прізвищ, відпатронімні ойконіми.*

В усіх дослідженнях української ономастики, де йдеться про словотвірну структуру антропонімії та ойконімії, як окремий словотвірно-структурний тип виділяються *патронімні/патронімні моделі*. У цій статті ставимо собі за **мету** показати процес формування та становлення саме таких моделей українських онімів, зокрема прізвищ та ойконімів. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких **завдань**: з'ясувати, що розуміють дослідники під патронімними моделями в антропонімії та в ойконімії і як обґрунтовують поняття *патронімичність*; проаналізувати власне патронімні та ті моделі українських прізвищ, які формувалися як патроніми; охарактеризувати відпатронімні моделі українських ойконімів; порівняти процеси формування

прізвищ та назв поселень, які у своїй структурі мають спільні патронімічні форманти.

Об'єктом нашого дослідження є певні словотвірно-структурні типи українських прізвищ та назв населених пунктів, а **предметом** аналізу — формування патронімічних прізвищ та відпатронімічних ойконімів.

Запропонована тема статті вимагає насамперед визначитися з уживанням термінів, зокрема *патронім* та похідних від нього. Усталений в українській (і не тільки) мові цей термін згідно традиції передачі давньогрецьких і латинських лексем мав би звучати як *патронімік* (пор. давньогрецькі прикметник *patrōnymikos* «утворений від імені батька, який служить іменем по батькові» та іменник *patrōnymikon* «ім'я по батькові»). Саме таким терміном для визначення назви за батьком користуються зарубіжні ономасти. Польський дослідник давньоруської антропонімії Т. Скуліна особову назву, яка виділяє одиницю за допомогою вказівки на власну назву її предка, передусім батька, називає латинізованим грецьким терміном *patronimicum*, а в дужках пропонує ще й такі варіанти: *patronymic*, *patronimicon*, *patronim* [20, ч. II, с. 78]. Термін *патронімік* у поодиноких випадках знаходимо у М. Худаша та М. Сенів. Але частіше М. Худаш та й усі інші українські ономасти використовують термін *патронім*, а також словосполучення *патронімічна назва*. Користуючись цими термінами в антропоніміці, ономасти наповнюють його не завжди однаковим змістом. Одні у поняття *патронім* вкладають досить широкий зміст: «вид антропоніма, найменування людини, утворене від імені, прізвища чи прізвиська батька або предків по батьківській лінії» [13, с. 147]; «де-риват від імені або прізвиська батька: прізвисько, родове прізвисько, прізвище від прізвиська батька або предків по батьківській лінії» [11, с. 108]; «патронімік — ім'я, прізвище або придомок, який утворений від іменування батька або предків і в той спосіб означає походження особи, яка носить це іменування [18, с. 415]; інші цей термін розуміють значно вужче або ототожнюють з *іменем по батькові*: «особливий тип іменування за батьком» [14, с. 17]; «особова назва сина за іменем батька, ім'я по батькові» [10, с. 38]. Про появу патронімів, їх функції у слов'янських мовах з найдавніших часів та різницю між сучасними іменами по батькові та патронімами пише Л. Пахомова у праці «Еволюція антропонімічних формул у слов'янських мовах» [9]. Дослідниця зауважує, що сучасні східнослов'янські дволексемні іменування *осо-*

бове ім'я + ім'я по батькові, хоча аналогічні за зовнішнім виглядом до давньоруських найменувань *особове ім'я + патронім* і тотожні у плані вираження, однак у плані змісту вони не збігаються, маючи різне онімне значення і будучи представниками різних антропонімоформул [9, с. 71].

Отже, взявши за основу, що патронім — це спеціальна номінативна одиниця, яка називає людину за її батьком чи іншими близькими родичами, в антропонімічних студіях останнім часом дослідники користуються відповідно і похідними від цього терміна дериватами: *патронімний, патронімність, відпатронімний*; раніше переважно вживалися терміни: *патронімічний, патронімічність*. Ці два останні терміни, очевидно, утворені від лексеми патронімік (мають пряме відношення до назви патронімік, а не патронім).

Термін *патронім* і похідні від нього використовують і в ойконімії, проте там він має специфічне наповнення. *Патронімічними/ відпатронімічними назвами* в ойконімії вважають певну частину ойконімів, які первісно були назвами людей (на відміну від іншої групи, куди входять назви, які від початку були назвами місцевості). За визначенням патріарха польської ономастики В. Ташицького, патронімічні назви означають «первісно потомків або підданих особи, чие ім'я, прізвисько чи назва професії (соціального стану) лежить у назві місцевості» (за В. Любасем [19, с. 31]).

Цитуючи В. Ташицького, В. Любась звертає увагу на три моменти: по-перше, що це — вторинні ойконіми, оскільки на початковій стадії вони означали групу людей; по-друге, результатом того, що вони означають групу людей, а не одиницю, є їх плюральна флексійна форма; по-третє, ці назви означають «потомків або підданих особи», отже, вказують на походження від **когось**, а не від чогось чи звідкись, при цьому це походження автор розуміє не тільки як спорідненість чи підданство, але ширше, більш загально — як дотичність, правовий зв'язок, приналежність [19, с. 31].

Поняття патронімічності в прямому сенсі, очевидно, насамперед стосується антропонімії, адже для таких підкласів власних назв людей, як «родичівські» прізвиська та прізвища, визначальним фактором появи є спадковість, яка переважно здійснюється по батьківській лінії, тобто значна частина тих найменувань є власне патронімами у вужчому чи ширшому наповненні цього терміна.

Використання слів'янами патроніма як ідентифікуючої одиниці має дуже давню традицію. Уже в княжі часи «поряд з іменем, кожна людина на Русі могла мати патронім, тобто спеціальну номінативну одиницю, яка називала людину за її батьком чи іншими родичами» [17, с. 599].

Аналіз патронімних моделей в українській антропонімії від найдавніших часів їх документальної фіксації і до наших днів здійснений доволі повно (праці Т. Скуліни, М. Худаша, П. Чучки, С. Пахомової та ін.)

Давньоруська антропонімія детально проаналізована у праці Т. Скуліни «Staroruskie imiennictwo osobowe» [20]. Дослідник серед різних видів іменувань виділяє окрему групу — *patronimika* і поділяє ці назви на два структурні типи: формації аналітичні та синтетичні. Останні мають кількісну перевагу (за винятком XI ст.) над аналітичними і, починаючи з XII ст., репрезентують властиво єдиний продуктивний тип назв, утворених від іменування батька. Автор називає ці назви «*odojcowskie*». Аналітичні патроніми склалися з термінів спорідненості та присвійного прикметника від іменування батька, а основним показником синтетичних формацій був суфікс *-ič* < ps. — *itjo-*, який виступав також у розвинутих формаціях *-jič-*, *-ovič-*, *-inič-*. Під кінець досліджуваного періоду формантами синтетичних патронімів стають щораз частіше всі суфікси, які раніше творили відповідні аналітичні форми [20, с. 80–84].

В антропонімії XIV–XV ст. зберігаються основні засоби вираження патронімічності, зокрема суфікси *-ич-*, *-ович-*, *-евич-*, хоча перший з них зменшує свою продуктивність і звужує валентність. Розширюється і лексична база староукраїнської антропонімії, в т. ч. і патронімів [17, с. 604]. Аналізуючи українську актову мову того часу, Л. Гумецька значну увагу приділяє словотвору власних назв, серед яких виділяє патроніми. «Найбільш поширеними суфіксами особових назв актової мови XIV–XV ст. є так звані патронімічні суфікси: *-ичь* < **-itj* і утворені на його базі *-ин-чь*, *-ов-ичь*, *-ев-ичь*, з первісним значенням приналежності» [4, с. 9]. Авторка не тільки показує словотвірну будову тогочасних синтетичних патронімів іменникового типу, але й з'ясовує їх функції: факультативного прізвища, прізвища, імені по батькові. Основною їх функцією, вважає дослідниця, була функція прізвища в сучасному розумінні, оскільки найбільша їх кількість «уживається по одинці або в двочленному сполученні, здебільшого з іменами церковного походження» [4: 11]. Аналогічну функцію вбачає Л. Гумецька і в

синтетичних патронімах з посесивними суфіксами: «В зв'язку з тим, що субстантивовані прикметники в ролі особових назв виступають здебільшого в сполученні з індивідуальними особовими назвами — слов'янськими, церковними і апелювативними, — вони виконували в наших пам'ятках функцію прізвищ, надаючи даній особі родоу назву» [4, с. 23]. У XIV–XV ст. формуються нові патронімні моделі, серед них виділяють синтетичні патроніми з двоморфемними прикметниковими суфіксами **-овьск-**, **-евьск-**, **-иньск-** та монорфемним суфіксом **-ьск-**, які спочатку були виразниками колективної приналежності; зберігає продуктивність суфікс **-ят-**, патронімічність якого сягає ще давньоруського періоду. Нерідко у патронімічній функції виступають особові назви з суфіксами **-юк-**, **-чук-**, **-єнк-о**, **-єць**, **-ик-**, **-чик-**. На окремих етнічних українських територіях активізуються патронімічні моделі з суфіксами **-як-**, **-ан-**, **-ей** та ін. [17, с. 605–606].

У українській антропонімії XVI ст., яка детально проаналізована у праці Р. Керсти, крім названих вище моделей, наводяться патроніми з суфіксами **-енокь/-онокь**, **-еня/-ене**. До групи іменувань з другим компонентом-патронімом дослідниця відносить і двочленні іменування, до складу яких входять два християнських імені, на зразок *Луцко Нестор*, *Гринь Микита*. І як доказ патронімічності таких іменувань Р. Керста наводить приклади з документів XVI ст.: Iwan Kostowicz — він же Iwan Kost, Иванъ Вацута — він же Иванъ Вацутичъ. Патронімічного значення набувають і деякі демінутивні суфікси, зокрема **-ик**, **-єць**, **-ко**, **-ан**, **-ечко**, **-ина** [6, с. 25–26]. Ілюстрацію різних видів патронімів, які вживалися у двочленних іменуваннях у пам'ятках XIV — поч. XIX ст., подає М. Худаш [16, с. 121–131].

Особливу увагу хочемо звернути на такі спостереження: «Протягом XVI–XVIII ст. у Карпатах сформувалися патронімічні моделі з суфіксами **-инець** та **-овець**. Суфікс **-инець** постав із посесивного **-ин-** та субстантивууючого **-єць** і приєднувався майже виключно до антропонімів на **-а...** А патроніми з двоморфемним суфіксом **-овець** в українській мові, — вважає П. Чучка, — результат західнослов'янського впливу» [17, с. 613].

XVI–XVIII ст. — це завершальний період у становленні сучасних українських патронімічних моделей та в їх територіальному розміщенні. А кінець XVIII — поч. XIX ст. — це час остаточного формування і становлення українських прізвищ. Отже, ті патронімічні моделі, які

функціонували в українській антропонімії на початку ХІХ ст., повинні би зберегтися в сучасних прізвищах. З'ясувати це можна, порівнявши їх з сучасними прізвищами.

Зробити таке порівняння по усій Україні практично неможливо, оскільки не маємо статистичних даних з усіх етнічних територій з часу становлення прізвищ, а дані уже стабільної прізвищевої системи є дуже загальні. Деяку інформацію про продуктивність українських патронімних моделей до стабілізації прізвищевої системи подають дослідники української історичної антропонімії. П. Чучка, аналізуючи антропонімію ХVІ–ХVІІІ ст., пише, що патроніми з суфіксами **-ич-**, **-ович-**, **-евич-** на Лівобережній Україні різко скорочуються вже з середини ХVІІ ст., патроніми з прикметниковими суфіксами **-ов-**, **-єв-** та **-ин-** у ХVІ–ХVІІІ ст. ще зберігають продуктивність, патронімічні і матронімічні утворення з суфіксом **-юк-** (**-чук-**) у ХVІ–ХVІІІ ст. фіксуються майже по всій Україні, патронімічна модель на **-енко**, яка в наш час є основним типом прізвищ більшості областей України, протягом ХVІ–ХVІІІ ст. істотно розширила свій ареал; найбільше збагачується в цей час група патронімів із суфіксом **-як** [17, с. 610–613].

Про поширеність як кількісну, так і територіальну названих моделей у вже сформованій системі українських прізвищ по усій території України можемо судити хіба-що, вирахувавши процентне відношення прізвищ з певними патронімічними формантами до усєї кількості прізвищ, які аналізує Ю. Редько у своїй монографії [12]: власне патронімічні моделі прізвищ на **-ич** складають 1,4 %, на **-ович**, **-евич** — 4 % (переважно у західних областях України), посесивні прізвища на **-ів**, **-ин** — майже 5,6 % (західні області), прізвища з суфіксами, які здавна виконували патронімічну функцію **-енко** — 7,9 % (східні та північні області), **-ук** (**-юк**), **-чук** — 10,9 % (по усій Україні, найбільше — у Волинській, Рівненській, Житомирській, Хмельницькій, Чернівецькій та Івано-Франківській областях); прізвища з суфіксом **-ак** (**-як**), **-чак** — 6,46 % (переважно на заході України. Територіальне розміщення цих моделей дуже нерівномірне [12, с. 164; 193]. Прізвищ на **-овець**, **-инець** Ю. Редько як окрему модель не виділяє.

Проілюструвати детально долю формування і становлення власне патронімічних та близьких до них моделей прізвищ можна за матеріалами з окремих етнічних територій України, які були обстежені дослідниками і матеріали яких у порівняльному плані висвітлені у кандидатських

дисертаціях Г. Бучко (Бойківщина), Н. Вирсти (Покуття), Н. Рувьової (Поділля), Л. Кравченко (Лубенщина) та ін. (див. таблицю).

**Продуктивність патронімічних моделей прізвищ у період їх становлення (1)
та в наш час (2)**

(у % до усієї кількості аналізованих антропонімів)

	Бойківщина		Покуття		Поділля		Лубенщина	
	1	2	1	2	1	2	1	2
-ич	4,7	4,1	0,8	1,3	—	—	0,61	1,21
-ович (-евич)	5,6	7,3	2,9	4	3,3	3,8	1,41	0,91
-ів	11,9	4,1	11,5	2,9	11,7	3,02	6,95	5,97
-ин	7,74	4,3	6,1	2,95	7,5	4,2	2,43	2,87
-ак (-як)	10,7	10,7	9,3	8,1	5,5	5,6	2,15	2,76
-ук (-юк)	2,5	3,6	23	19	10,5	10,5	1,97	3,62
-енко	—	—	0,6	2,5	—	3,1	25,05	18,55

З усіх змін найбільше вражає різке зменшення відносної кількості посесивних дериватів, особливо іменувань на **-ів**, а на Лубенщині ще й моделі на **-енко**. Іменування на **-ів** та **-ин**, які на час становлення прізвищ були найчисельнішими моделями, що виражали патронімічність, ще навіть на початку XIX ст. не були стабільним антропонімним класом: вони могли виражати пряме відношення іменованого до батька чи матері або ж могли бути уже спадковими родовими назвами. Це можна проілюструвати такими прикладами з антропонімії Бойківщини:

З одного боку, досить численні фіксації з конкретного села іменувань на зразок *Szczur Sawka* і *Szczurow Michał* (с. Тухля ФМ) чи *Fedor Jakobow* — він же *Fedor Jakubiszyn* (с. Поляниця, Йосифінська метрика [5]) свідчать, що посесиви були ще живими іменуваннями, «патронімами першого покоління». З іншого боку, в багатьох випадках конкретну назву на **-ів** чи **-ин** можна простежити в одному і тому ж селі за різними документами протягом кількох століть, наприклад, у с. Мшанець іменування *Hryniow* зафіксоване у XVII ст., в кінці XVIII ст. [5], на початку XIX ст. (Францисканська метрика [15]), тепер у тому ж селі маємо прізвище *Гринів*; отже, це уже стабільна спадкова назва протягом майже 300 років.

Порівняння різночасової (ЙМ і ФМ) історичної антропонімії конкретних територій показує, чому під час стабілізації прізвищевої

системи різко зменшується кількість посесивних іменувань. Логічними можна вважати такі записи антропонімів з інтервалом 50 років в одному і тому ж селі: спочатку — *Użela*, потім — *Użelyn* (с. Церківна [5; 15]). Але таких прикладів порівняно небагато. В переважній більшості документи фіксують протилежне: у ЙМ — *Pinachow*, у ФМ — *Pinach* (с. Поляниця), або: у ЙМ — *Juryczko* і *Juryczkow*, у ФМ — тільки *Juryczko* (с. Волосянка). Такі приклади свідчать про «відмирання» посесивної моделі у патронімічній функції. Ще виразніше цей процес виявляється при порівнянні антропонімії часу становлення прізвищ та наших днів: у селі Церківна на початку XIX ст.: *Danczyłow*, *Hrusyłow*, *Hukow*, *Jaremkow* [15], тепер — *Данчило*, *Грицило*, *Гук*, *Яремко*, у с. Тухля раніше: *Halow*, *Hałyszyniec* [15], тепер — *Галь*, *Галишинець*. Ми звернули увагу на такі процеси при аналізі історичної та сучасної антропонімії Бойківщини ще у 80-х роках минулого століття, охарактеризували це явище у формальному плані як процес *депатронімізації*, який мовними засобами сприяв стабілізації прізвищ, відмежуванню цього антропонімного класу від «живої» патронімічності, живомовного способу іменування дітей за батьками, який функціонує в неофіційній системі ідентифікації особи і тепер [2, с. 19]. Аналогічні процеси з посесивними моделями на **-ів** та **-ин**, як показано у таблиці, мали місце і на інших територіях західних регіонів України, а на Лубенщині це саме відбулося з патронімічною моделлю на **-енко**.

Процес стабілізації прізвищ шляхом усунення посесивних дериватів на теренах Західної України відбувся по-різному для моделей на **-ів** та **-ин**. Перші, як було показано вище, субстантивувалися, а значить і стабілізувалися, позбуваючись присвійного форманта: замість *Вовків*, *Дяків*, *Макарів* появились прізвища *Вовк*, *Дяк*, *Макар*. Натомість такий спосіб субстантивації іменувань з суфіксом **-ин**, який додавався до основ на **-а** призвів би до появи багатьох прізвищ, омонімних з жіночими іменами та андронімами, чого ми практично не спостерегаємо серед сучасних українських прізвищ. Тому прізвища на **-ин** від жіночих іменувань збереглися формально у своїй первісній формі (*Варварин*, *Василишин*), субстантивувалися лише у плані морфологічному (перестали відмінюватись як прикметники) або ж оформилися субстантивуючим суфіксом **-ець** (*Варваринець*, *Василишинець*), завдяки чому активізувалась власне патронімна модель на **-инець**.

Явище депатронізації антропонімів на **-ів** пояснює причину наявності в українській антропонімії значної кількості прізвищ, омонімних з особовими чоловічими іменами. У більшості досліджень такі ідентифікаційні одиниці входять у групу прізвищ, утворених семантичним способом (інакше первинних), а патронімами вважаються лише ті, які мають формальний визначник патронімічності. Але, справді, якщо іменування, омонімні з особовими чи неособовими апелятивами для свого першого носія виступали вказівкою на його заняття, соціальний стан, місце походження чи проживання або ж були просто прізвиськами (Коваль, Бідняк, Задорожний, Глушко, Вовк, Сало), то іменування, омонімні з особовими іменами, ужиті разом з іншим особовим іменем, для першоносія не могли бути його іменем, а виступали уже як патронім. І у зв'язку з цим pojawiaється питання, куди відносити такі прізвища при статистичному опрацюванні словотвірних процесів у формуванні прізвищ. Тому проблеми, які стосуються способів словотвору прізвищ та кількості різних моделей, вимагають перегляду і подальшого дослідження, зокрема, коли йдеться про патронімічні моделі прізвищ.

Терміни патронім та похідні від нього, як уже відзначалося, використовуються і в ойконімії. Але, якщо для антропонімії термін *патронімна/ патронімічна назва* є логічним і виправданим, адже вказує на пряме відношення особи до предків, тобто виражає це відношення безпосередньо, то в ойконімії патронімічність виражається опосередковано, адже патронімами є не самі назви поселень, а, як відзначають усі дослідники ойконімії, назви людей, які згодом закріпилися за місцем, де ці люди жили. У плані номінації такі ойконіми є вторинними назвами, оскільки первісно означали не саме поселення, а його мешканців, назва яких виражалась патронімом, тобто була утворена від іменування засновника роду [8, с. 29]. Враховуючи це, Д. Бучко такий тип поселень пропонує називати не патронімічними чи патронімічними, а *відпатронімічними* [3, с. 21].

Відпатронімічні моделі в ойконімії займають значно скромніше місце, ніж патронімічні моделі в антропонімії. Проте вони становлять виразну групу в плані етимологічному та словотвірному і належать до дуже давнього пласту місцевих назв. Такими термінами називають частину найменувань населених пунктів вторинного рівня деривації (первісно вони означали не саме поселення, а його мешканців). Ці

назви були типовими для родового устрою, але зберігали продуктивність і значно пізніше» [8, с. 29].

В українській ойконімії виділяють дві відпатронімні моделі: назви на **-ичі** та на **-івці, -инці**. Обидва типи цих ойконімів ґрунтовно опрацьовані у слов'янській ономастиці, в т. ч. і в українській. Утворення з формантом **-ичі** — один з найдавніших типів географічних назв слов'янського світу, і в українській топонімії відомі з найдавніших часів. Ці назви детально проаналізовані у праці О. Купчинського «Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень» [7]. У монографії висвітлені суспільно-історичні основи виникнення географічних назв на **-ичі** та їх стратиграфія, історія топонімного форманта **-ичі**, семантична структура твірних основ назв з цим формантом. Еволюція значення назв на **-ичі** відбувалася двома етапами: на першому за допомогою цього суфікса утворюються назви у патронімічній функції — за приналежністю, походженням від когось; на другому, пізнішому етапі, цей формант, поряд з патронімічними, утворює ідентичні за формою назви у непатронімічній функції: за походженням від чогось, звідкись і т. д. Непатронімічна функція форманта **-ичі** на другому етапі переростає у структурну. Показавши розбіжність поглядів учених на виникнення, будову та функціонально-значеневий розвиток форманта ***-itj-i**, О. Купчинський пише: «Ми схиляємось до думки тих дослідників, які в ***-itj-i** найдавнішого періоду вбачали значення родової приналежності, поєднане з функцією демінутивності, що виступали спільно, виражаючи патронімічність. На досліджуваній території така значеннева функція відбита приблизно у 70 % географічних назв на **-ичі, -овичі (-йовичі), -евичі (-євичі), -иничі**» [7, с. 42].

Виявивши в доступних джерелах українські географічні назви з суфіксом **-ичі** та його ускладненими варіантами **-овичі, -евичі, -иничі**, О. Купчинський проаналізував їх від найдавнішого періоду нашої історії до половини ХХ ст. Усебічний аналіз цієї ойконімної моделі у часі та просторі показав, що на різних історичних етапах кількість назв на **-ичі** і їх територіальне розміщення не однакові. Це зумовлено «певними історичними і мовними факторами, а також кількістю збережених писемних джерел» [7, с. 217].

Другий тип українських ойконімів, які первісно були назвами людей, — утворення на **-івці, -инці**, детально проаналізовано у кан-

дидатській дисертації та низці статей Д. Бучка. Щодо походження формантів **-івці** (<**-овци**), **-инці** (<**-инци**) автор дотримується думки тих дослідників (Ю. Карпенко, Л. Гумецька та ін.), які вважають, що суфікси **-івці**, **-инці** є множинною формою суфіксів **-овець**, **-инець** [2, с. 12].

Абсолютна більшість ойконімів на **-івці**, **-инці** виникла від назв нащадків засновника або підданих власника певного населеного пункту (тобто від «множинних патронімів»), коли феодална залежність приходила на зміну родовій спорідненості. Утворення на **-івці**, **-инці** з часом ставали назвою того поселення, у якому ці люди жили. Отже, патронімна назва людей є первинною по відношенню до ойконіма, а це значить, що такий ойконім треба кваліфікувати як відпатронімний. Ойконіми на **-івці**, **-инці**, як і ойконіми на **-ичі** (**-овичі**/**-евичі**, **-иничі**), — пише Д. Бучко, — кваліфікуємо як відпатронімні назви, творення яких відбувалося таким шляхом: родоначальник, власник села, двору і т.п. > люди цієї особи: сім'я, підлегли > назва поселення, де живуть ці люди (з неопублікованої праці).

Крім відпатронімних ойконімів, які становлять основну кількість назв на **-івці**, **-инці**, в українській ойконімії виокремлюють кілька словотвірних структур з цими ж формантами, які також є множинними назвами людей, але не мають патронімичного значення. Це ойконіми, що називають людей за місцем їх поселення, за родом діяльності, за соціальним станом і под. [2, с. 18].

На відміну від ойконімів на **-ичі**, які фіксуються, хоч і в невеликій кількості, у давньоруських пам'ятках, ойконіми на **-івці**, **-инці** появляються в староукраїнських документах лише в XIV–XV ст. Формування ойконімної моделі на **-инці**, **-івці** на території сучасної України і, ширше, території споконвічного компактного проживання українців поза кордонами сучасної нашої держави, здійснювалося, вважає Д. Бучко, не пізніше XII — поч. XIII ст., оскільки в джерелах XIV ст. ці топоніми утворюють уже повністю сформований тип [2, с. 7]. Дальший розвиток цієї моделі у хронологічному та територіальному планах відбувався досить нерівномірно: спочатку (XIV–XVII ст.) загальна кількість зафіксованих історичними пам'ятками українських топонімів на **-івці**, **-инці** зростає, а у трьох наступних століттях вона майже не міняється. Однак процентне відношення їх з іншими топонімами різко падає, починаючи з XVII ст., що зумовлене, найімо-

вірніше, позамовними факторами [2, с. 10]. Щодо територіальної дистрибуції ойконімів на **-івці**, **-инці**, то у XIV–XV ст. вони зосереджуються головню у Подністров'ї і тільки з XVI ст. цей тип місцевих назв поширюється в Подніпров'я і Лівобережну Україну. Топоніми на **-івці**, **-инці** в українській мові, — підсумовує дослідник, — виникли в результаті самобутнього розвитку української топонімійної системи, яка не зазнала в цьому напрямку впливу інших слов'янських чи неслов'янських мов [2, с. 21].

Порівняння двох різних типів власних назв — антропонімів і ойконімів, у структуру яких входять одні й ті ж суфікси, показує суттєві відмінності у розвитку та функціонуванні онімів з цими формантами. Власне патронімні суфікси **-ич**, **-ович**, **-евич** в антропонімії протягом усього часу існування зберегли своє патронімичне значення. Натомість в ойконімії ці суфікси, утворюючи на початках плуральні патроніми на **-ичі**, **-овичі**, **-евичі**, які переростали в місцеві назви, поступово втрачали своє первісне патронімичне значення, перероджуючись у топонімний структурний формант. І в антропонімії і в топонімії утворення з цим формантом зародились у далекому минулому як загальнослов'янські моделі. Інші патронімні моделі — іменування на **-инець** і особливо **-овець/-івець** в українській історичній антропонімії займали скромне місце і як прізвищеві моделі належать до малопродуктивних. Зате відпатронімні назви поселень з цими формантами у плуральній формі — ойконіми на **-івці**, **-инці** — протягом віків належали до найбільш продуктивних в українській топонімії. На такі суперечливі моменти можуть пролити світло подальші дослідження в порівняльному плані антропонімів та ойконімів, у структуру яких входять одні і ті ж форманти.

Список використаної літератури

1. Бучко А. Е. Фамилии Бойковщины в период их становления и в наши дни: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Бучко Анна Евгеньевна. — Ужгород, 1986. — 20 с.
2. Бучко Д. Г. Украинские топонимы на *-ивци*, *-инци* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 661 / Бучко Дмитрий Григорьевич ; Львовский государственный университет им. Ивана Франко. — Львов, 1972. — 22 с.
3. Бучко Д. Г. Походження назв населених пунктів Покуття : Івано-Франківська область / Дмитро Бучко. — Львів : Світ, 1990. — 141 с.

4. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Люкя Лук'янівна Гумецька ; АН УРСР; Інститут суспільних наук. — К. : Видавництво АН УРСР, 1958. — 298 с.
5. Йосифинська метрика (1785–1788) (рукопис) // ЦДІА України у Львові. — Фонд XIX.
6. Керста Р. Й. Українська антропонімія XVI ст. Чоловічі іменування / Р. Й. Керста. — К., 1984. — 152 с.
7. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на -ичі / О. А. Купчинський. — К. : Наук. думка, 1981. — 251 с.
8. Масенко Л. Т. Українські імена і прізвища / Л. Т. Масенко. — К. : Т-во «Знання», УРСР, 1990. — 48 с. — (Сер. 6 «Духовний світ людини»; № 3).
9. Медвідь-Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах / С. М. Медвідь-Пахомова. — Ужгород, 1999. — 245 с.
10. Німчук В. В. Українська ономастична термінологія (проект) / В. В. Німчук // Повідомлення української ономастичної комісії / відп. ред. К. К. Цілуйко. — Київ : Наукова думка, 1966. — Випуск 1. — С. 24–43.
11. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Наука, 1988. — 192 с. — ISSN 5–02–010892–8.
12. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища / Ю. К. Редько. — К. : Наук. думка, 1966. — 216 с.
13. Словник української ономастичної термінології / уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. — Харків : Ранок — НТ, 2012. — 256 с. — ISBN 978–966–315–150–2.
14. Суперанская А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Сулова. — М. : Наука, 1981. — 176 с. — (Литературоведение и языкознание).
15. Францисканська метрика (1819–1820) (рукопис) // ЦДІА України у Львові. — Фонд 20.
16. Хуdash М. Л. З історії української антропонімії / М. Л. Хуdash. — К. : Наукова думка, 1977. — 236 с.
17. Чучка П. П. Розвиток імен і прізвищ / П. П. Чучка // Історія української мови (Лексика і фразеологія). — К. : Наукова думка, 1983. — С. 592–620.
18. Gołąb Z. Słownik terminologii językoznawczej / Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polanski. — Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1970. — 847 s.
19. Lubaś W. Patronimiczne nazwy miejscowe z formantem -ci, -ovci-ewci, -inci w języku słoweńskim / Władysław Lubaś // Onomastica. — Wrocław, 1971. — Roczник XVI. — S. 18–40.
20. Skulina T. Staroruskie imiennictwo osobowe / Tadeusz Skulina. — Wrocław, 1973–1974. — Cz. I–II. — 239 s.

А. Е. Бучко

кандидат филологических наук,

доцент

e-mail: hanna.buczko@gmail.com

ФОРМИРОВАНИЕ ПАТРОНИМНЫХ МОДЕЛЕЙ В УКРАИНСКОЙ АНТРОПОНИМИИ И ОЙКОНИМИИ

Резюме

Статья посвящена анализу украинских антропонимов, которые при помощи соответствующих формантов выражали отношение к отцу или другим близким родственникам, и ойконимов, которые первоначально были названиями людей, образованными от именованя своего родоначальника.

Ключевые слова: антропоним, патроним, патронимные модели фамилий, отпатронимные ойконимы.

Hanna Buczko

кандидат філологічних наук,

доцент

e-mail: hanna.buczko@gmail.com

PATRONYMIC MODEL FORMATION IN UKRAINIAN ANTHROPONYMY AND OIKONYMY

Abstract

The goal of this paper is to show the process of formation of models of Ukrainian family names and populated place names defined in onomastic literature as patronyms. We clarify the notion of a patronymic model in anthroponomy and oikonymy, analyse such models for proper names and oikonoms, and compare them.

The object of our research is a set of models of Ukrainian family names and toponyms. The subject of the study is Ukrainian patronymic family names and patronym-derived oikonoms.

Modern Ukrainian family name system preserves all types of anthroponyms historically formed as patronymic: last names with patronymic suffixes *-ych*, *-ovych*, *-evych*; with possessive formants *-iv*, *-yn*; with various other suffixes that could express patronymic property. A special role in family name formation was played by the depatronymization phenomenon: possessive names used along the name for identification purposes became hereditary invariable names (family names) by discarding the possessive formants.

Patronymic models in oikonymy usually include names of populated places ending with *-ychi* and *-ivtsi*, *-yntsi*, which originally were the people's names derived from the name of their patriarch. The named oikonym formants are plural forms of

proper patronymic suffixes «-ych, -ovych, -evych, -ovets and -ynets» used in anthroponomy.

Key words: *anthroponym, patronym, patronymic family name models, patronym-derived oikonyms.*

Надійшла до редакції 18.07.2015

УДК 811.161.2'373.2

А. І. Вегеш

*кандидат філологічних наук, доцент
Ужгородський національний університет
e-mail: anastasia.vegesh@gmail.com*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАРЯД ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ РОМАНУ «ВІЧНИК» МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ

У статті досліджуються літературно-художні антропоніми з роману «Вічник» Мирослава Дочинця. Подається опис онімів, які несуть характеристичний заряд, тобто «промовляють»; встановлюється їхня предметна етимологія.

Ключові слова: *авторський неологізм, апелятив, вічник, етимологія, літературно-художній антропонім.*

Мирослав Дочинець — закарпатський письменник, журналіст, редактор, автор багатьох романів, які протягом кількох останніх років все більше і більше стають популярними серед читацької аудиторії. Є багато різних літературознавчих статей на книги М. Дочинця, цікавих коментарів (О. Гаврош, Є. Сверстюк, В. Герасим'юк, М. Слабошпицький, Т. Вергелес та ін.), але мовознавчий аспект досліджено мало. Ми дослідили літературно-художні антропоніми у романі «Лис у винограднику» та звернули увагу на промовистість назв романів автора [1; 2].

Наша стаття присвячена вивченню літературно-художніх антропонімів (надалі ЛХА) у романі М. Дочинця «Вічник. Сповідь на пере-